

Lijkt theosofie op wiskunde?

Elk jaar komt het één- of tweemaal voor, dat studenten van de Universiteit van Amsterdam een middagje naar ons hoofdkwartier komen in de Amsterdamse Tolstraat, om van bibliothecaris Renger Dijkstra uitleg te krijgen over de Theosofische Bibliotheek. De voorzitter van de TVN vertelt dan ook kort iets over theosofie. Het gaat dan om studenten Religiestudies (Religious Sciences), of, in het onderhavige geval, deelnemers van een speciale zomerschool over esoterie, van de Universiteit van Amsterdam. De studenten kwamen van over de gehele wereld. Enkelen hadden al een masterscriptie geschreven over theosofie; dat is in deze tijd heel gewoon geworden. De Vereniging is een organisatie geworden die door historici wordt bestudeerd. Dat voelt heel bijzonder, want voor een historicus, zelfs als die de geschiedenis van ideeën bestudeert, zijn wij als theosofen heel anders dan wij zelf denken. En daarom is het goed om in zo'n situatie ook te kunnen vertellen wat wij denken dat we zijn. Je kunt dat natuurlijk op verschillende manieren aanvliegen, maar mijn idee was om ditmaal de universaliteit van de theosofie te bespreken, en van daaruit haar blijvende relevantie in deze tijd.

Om voor de studenten eenvoudig te beginnen, startte ik met de vraag 'Wie van jullie houdt er van wiskunde?', wetende dat studenten religiestudies meestal geen grote liefhebbers van de exacte vakken zijn. Wiskundige wetten of stellingen, ging ik verder, - denk aan de stelling van Pythagoras - zijn 'overal en altijd' geldig. Pythagoras besprak zijn stelling al in de 6e eeuw voor onze jaartelling, waarschijnlijk in zijn leefgemeenschap in het uiterste zuiden van Italië, en we leren die stelling nu nog steeds op school, ongeveer 2500 jaar later. De taal van de wiskunde is in die zin universeel. Wiskundigen zijn het over de betekenis van deze stelling niet onderling oneens. Anders dan in de natuurkunde, is zo'n stelling ook niet een hypothese die later misschien door een betere wordt vervangen. Hij blijft altijd geldig en we gaan ervan uit dat wanneer de eerste buitenaardse beschaving zich officieel op aarde meldt, ook die zich zal kunnen vinden in deze stelling.

Hoe anders is het als we kijken naar religie. Verschillende religies lijken eerder op verschillende talen die op verschillende plekken op aarde zijn ontstaan, en die onderling niet zonder meer verstaanbaar zijn. Wie veel reist en zich daarbij interesseert voor verschillende culturen weet dat. Zo reisde H.P. Blavatsky ook veel, vooral toen ze nog wat jonger was, en verdiepte zich in de verschillende wereldreligies. Ze had voordien al een zekere basis van esoterische kennis, doordat ze in haar jeugd een bijzondere collectie boeken over deze onderwerpen in huis kreeg, waaraan ze zich ruimschoots tegoed deed. Mede daardoor was ze met name geïnteresseerd in esoterische organisaties en de centrale figuren hierin. Ze zocht die op, over de hele wereld en vergeleek haar ervaringen met elkaar, en op een heel natuurlijke wijze ontwaakte in haar een proces van zoeken en bewustworden, waarin de details van deze verschillende opvattingen naar de achtergrond verdwenen en de kern van die opvattingen overbleef.

Al snel blijkt dan dat er inderdaad zo'n kern is. Religies zijn als verschillende talen die het eigenlijk meestal over hetzelfde hebben. Juist omdat Blavatsky dit in haar boek *De Geheime Leer* aan de hand van voldoende voorbeelden aan de lezer wilde laten zien, is dit boek zo omvangrijk. In onze tijd is dat wellicht minder noodzakelijk, bijvoorbeeld omdat het christendom niet meer de rol heeft in de maatschappij die het in Blavatsky's tijd had, en de gedachte dat religies als gelijkwaardig kunnen worden beschouwd in de westerse wereld inmiddels voet aan de grond heeft gekregen.

De titel *De Geheime Leer* houdt met name in, dat er één enkele werkelijkheid achter eigenlijk elke religieuze uitdrukking te vinden is. Die werkelijkheid is in zekere zin verborgen, en ook in onze tijd nog zijn er veel mensen voor wie deze 'leer' geheim is gebleven. Misschien kunnen we leren om religie los te zien van haar culturele achtergrond, ons concentreren op die achterliggende werkelijkheid en ons realiseren dat wat mensen in hun eigen religieuze beleving zo waardevol vinden niet beperkt is tot alleen hun eigen religieuze taal, maar dat deze beleving universeel is. Misschien is deze wel net zo universeel als de wiskunde, omdat ze algemeen menselijk is en samenhangt met de wezenlijke aard van de mens.

Veel mensen die je op straat kunt tegenkomen, vinden het heel redelijk dat God en Allah verschillende woorden zijn voor hetzelfde. Er is niet een aparte god voor christenen en islamieten. Toch slaat voor sommigen het woord 'Allah' alleen op God in een islamitische context. Dat zouden we met Ludwig Wittgenstein een 'taalspel' kunnen noemen. De achterliggende werkelijkheid verandert er niet mee. Hierin spelen vaak allerlei belangen een rol die niet mystiek of religieus van oorsprong zijn. Het is een spraakverwarring die zich afspeelt in een taalkundige oppervlaktelaag, maar niet veel meer.

Dit betekent ook dat de taal van diegenen die werkelijk contact hebben met de religieuze werkelijkheid wel degelijk verstaanbaar is voor anderen die dat contact ook hebben, ook al komen ze uit verschillende culturen of tradities. Ze kunnen de dingen die mensen over religieuze ervaringen zeggen, herkennen aan de hand van hun eigen ervaring, en ze kunnen de waarde van de ervaring van de ander inzien. Dat is natuurlijk niet het geval voor diegenen voor wie religie niet meer is dan het napraten van autoriteiten. Ook als we boeken lezen die duizenden jaren geleden zijn geschreven, zoals de Upanishads uit het hindoeïsme, kunnen we daarin nu nog herkennen wat de auteurs wilden overbrengen, waar ze mee bezig waren en hoe ze de religieuze werkelijkheid beleefden. In die zin lijkt religie wel degelijk op de stellingen uit de wiskunde.

Je zou dus kunnen zeggen: er is maar één werkelijke religie, namelijk die van iemands eigen authentieke ervaring en beleving, en die is onafhankelijk van de taal waarin je die beschrijft. Blavatsky noemde deze religie theosofie, of 'de geheime leer', of waarheid, vaak geschreven met de hoofdletter 'W'. Tegenwoordig gebruiken we vaak termen als universele wijsheid, de universele wijsheidstraditie, esoterische wijsheid, eeuwige wijsheid, tijdloze wijsheid en vele andere, alleen maar om dit ene principe duidelijk te maken, namelijk dat religie eigenlijk op wiskunde lijkt.